Uitleg activiteitenbeschrijvings formulier (ABF)

Curriculumcommissie IPABO

3 juli 2026

Inhoud

Inhoud **2**

1. Wanneer gebruik je het ABF? **3**

2. Hoe werkt het ABF? **3**

2.1 De speelwerktijd 3

2.2 Kansen creëren en kansen grijpen 3

3. Algemene informatie over de speelwerktijd **3**

4. Oriënteren: Start (grote kring) **4**

5. Kansen creëren **5**

5.1 Activiteiten op initiatief van het kind 5

5.1.1 Onderzoeken: Vrije activiteit 5

5.2 Activiteiten op initiatief van de leerkracht 5

5.2.1 Onderzoeken: Begeleide activiteit 6

5.2.2 Onderzoeken: Geleide activiteit 6

5.3 Voorbereiding van de activiteiten 7

5.4 Opruimen 8

5.5 Evalueren: Terugkijken 9

5.6 Overgangsmoment 9

6. Kansen grijpen **9**

6.1 Onderzoeken: observeren en begeleiden van mogelijke ontwikkelingskansen 10

6.1 Onderzoeken: ontwikkelingskansen 10

7. Evalueren **10**

1. Wanneer gebruik je het ABF?

Het activiteitenbeschrijvingsformulier gebruik je wanneer je een speelwerktijd gaat begeleiden bij groep 1/2/3. Je gebruikt dit formulier in plaats van het lesbeschrijvingsformulier (LBF). Hieronder volgt uitleg hoe je het formulier kunt gebruiken. Ook wordt uitgelegd waar je rekening mee kunt houden bij het organiseren en begeleiden van activiteiten in een speelwerktijd.

2. Hoe werkt het ABF?

2.1 De speelwerktijd

De speelwerktijd is een belangrijk dagelijks terugkerend moment in het dagritme van een kleutergroep. Tijdens de speelwerktijd doen kinderen verschillende activiteiten in een voorbereide speelleeromgeving: ze spelen in hoeken, aan tafels, op de vloer of in de gang. Ze spelen alleen, in tweetallen of in kleine groepjes. Tijdens de speelwerktijd gebeurt er van alles tegelijk. Het ABF kun je gebruiken om daar orde in te creëren.

2.2 Kansen creëren en kansen grijpen

Het ABF is bedoeld om je te helpen bij de voorbereiding en het organiseren van de speelwerktijd. Je denkt van te voren na over welke activiteiten je aanbiedt en met welke bedoelingen. Je herkent hierin de opbouw van een les: Oriënteren, Onderzoeken en Evalueren. Dit valt onder ‘Kansen creëren’: je creëert ontwikkelingskansen voor kinderen. Vanaf hoofdstuk 5 lees je hierover.

Ook kun je op dit formulier achteraf aanvullen welke ontwikkelingskansen zijn ontstaan tijdens de speelwerktijd, die je niet had gepland. Dit valt onder ‘Kansen grijpen’. Zie meer hierover vanaf hoofdstuk 6.

Afhankelijk van wat jij zelf wilt leren en wat je bedoelingen zijn voor de kinderen tijdens de speelwerktijd, kun je kiezen om de onderdelen Kansen creëren, Kansen grijpen, of beide onderdelen van het ABF in te vullen.

3. Algemene informatie over de speelwerktijd

Op de eerste pagina van het ABF is ruimte om de algemene informatie over de speelwerktijd in te vullen. Anders ten opzichte van het LBF zijn de volgende onderdelen:

Hoe past deze speelwerktijd binnen het thema in je groep?
Geef bij deze vraag aan waar jullie mee bezig zijn in het thema in jouw groep en hoe deze speelwerktijd daar op aansluit. Is het de eerste speelwerktijd en zijn veel hoeken nog leeg? Of kennen de kinderen alle hoeken en activiteiten al goed en zorg je voor verdieping?

Relevante leerlijnen, ontwikkelingslijnen en/of kerndoelen (SLO)
Hier kun je aangeven bij welke leerlijnen, ontwikkelingslijnen en/of kerndoelen (of tussendoelen van SLO) de activiteit(en) passen waar jij je aandacht op richt in deze speelwerktijd. Je mag hier gebruiken wat er op jouw werkplek gangbaar is, of wat voor jou helpend is voor een specifiek vakgebied op de pabo. Misschien werken de leerkrachten op jouw werkplek ze met een leerlingvolgsysteem met ontwikkelingslijnen, of hebben ze in de themaplanning de SLO-doelen verwerkt. Als je maar laat zien dat je hebt nagedacht over hoe deze speelwerktijd (of een voor jou belangrijke activiteit daaruit) een bijdrage levert aan het gehele curriculum. Vermeld bij de leerlijnen, ontwikkelingslijnen en/of kerndoelen de bron die je hebt gebruikt.

Klassenafspraken en routines
Jonge kinderen hebben behoefte aan een duidelijke structuur en voorspelbaarheid. Welke afspraken en routines zijn er in jouw groep voor de verschillende fases van de speelwerktijd?

4. Oriënteren: Start (grote kring)

Start samen met de kinderen de speelwerktijd op in de grote kring. Hoe wek je de interesse van de kinderen en hoe inspireer je ze? Bedenkt van te voren: wat doe je op dat gebied in de grote groep en wat doe je in de kleine groep? Welke plannen en ideeën hebben kinderen zelf? Hoe inspireren ze elkaar?

Als je ervoor kiest om een activiteit te doen in de kring, denk dan na over je bedoelingen voor de ontwikkeling. Zie hiervoor paragraaf 5.3. Denk bij het voorbereiden van de activiteit na hoe je ervoor zorgt dat de activiteit voor alle kinderen in de kring betekenisvol is. Is de activiteit alleen relevant voor een specifiek groepje kinderen? Maak er dan een begeleide of geleide activiteit van in de speelwerktijd.

Bespreek met kinderen welke activiteiten ze kunnen doen tijdens de speelwerktijd: wat is jouw aanbod voor een begeleide en/of geleide activiteit en welke ruimte hebben de kinderen voor vrije activiteiten? (eigen keuze, eigen plannen, eigen initiatief)

Bespreek regels en verwachtingen en ook wat kinderen van jou kunnen verwachten. Welke ondersteuning ga je bieden? Wat spreek je af met het begeleide/geleide groepje kinderen?

Maak in de grote kring tijd voor vooruitkijken: zorg dat kinderen over hun plannen voor de speelwerktijd kunnen nadenken en met elkaar kunnen overleggen. Ondersteun ze daarbij.
Zorg ervoor dat alle kinderen actief en betrokken mee kunnen doen in de grote kring. Laat de grote kring niet te lang duren, 10 minuten is voldoende, maximaal 15 minuten.

5. Kansen creëren

Bij kansen creëren zie je op het ABF verschillende tabellen staan, elk met een bepaald soort activiteit. Je kunt hierin alle activiteiten in alle hoeken beschrijven en alle activiteiten die je aanbiedt. Dit is veel werk om voor elke speelwerktijd te doen, en misschien niet altijd nodig. Kies de onderdelen die je wilt gebruiken, waar bijvoorbeeld jouw aandacht naar uitgaat deze speelwerktijd. Heb je een tabel niet nodig? Haal deze dan weg. Doe je een bepaalde activiteit vaker? Kopieer dan de tabel.

Er is een belangrijk onderscheid tussen activiteiten op initiatief van het kind en activiteiten op initiatief van de leerkracht. De leerkracht laat de meeste kinderen tijdens speelwerktijd zelf kiezen wat ze willen spelen. Maar de leerkracht neemt ook initiatief om activiteiten aan te bieden en nodigt kinderen uit om daaraan mee te doen. De leerkracht heeft tijdens de speelwerktijd dan ook verschillende rollen: het spel ondersteunen, het spel begeleiden en af en toe het spel leiden.

5.1 Activiteiten op initiatief van het kind

5.1.1 Onderzoeken: Vrije activiteit

Een vrije activiteit is een activiteit op initiatief van het kind. Tijdens de speelwerktijd spelen de meeste kinderen naar eigen keuze en op eigen initiatief. Ze maken zelf plannen voor hun spel en voeren die uit. Ze spelen “ongehinderd” hun eigen spel. Dat spel is belangrijk omdat het kinderen de ruimte geeft de wereld te verkennen op hun eigen manier, vanuit hun eigen nieuwsgierigheid en motivatie. De leerkracht observeert betrokkenheid en welbevinden van de kinderen en kijkt en luistert goed wat de kinderen precies spelen met of naast elkaar (verkennen). Zo leert hij hen nog beter kennen en begrijpen. De leerkracht kan meespelen met kinderen middels verbinden en, wanneer het nodig is, middels verrijken. De leerkracht houdt steeds goed in de gaten of de materialen in de hoek de kinderen voldoende spelmogelijkheden bieden en past zo nodig de hoek aan. Denk er aan dat niet alle kinderen weten wat ze willen doen, makkelijk kiezen of ‘op gang komen’. Voordat je je aandacht op een klein groepje kunt richten, is het belangrijk dat de kinderen in de vrije activiteiten met hun spel kunnen beginnen.

5.2 Activiteiten op initiatief van de leerkracht

Op basis van de observaties van vrij spel, van voorkeuren en interesses van kinderen, vanwege speciale gebeurtenissen in de school of in de omgeving, of om nieuwe uitdaging en inspiratie aan kinderen te bieden voor het spel, neemt de leerkracht zelf ook initiatief om activiteiten aan te bieden tijdens speelwerktijd. De leerkracht werkt dan met een klein groepje kinderen.

De activiteit kan redelijk open zijn; de leerkracht neemt het eerste initiatief, maar de kinderen en de leerkracht bepalen samen hoe de activiteit verder verloopt (begeleide activiteiten). De activiteit kan ook meer gesloten zijn: de leerkracht neemt het initiatief, maar houdt de leiding over het verloop van de activiteit (geleide activiteit). Toch zal ook in zo'n geleide activiteit altijd inbreng van de kinderen gevraagd worden en staat actieve deelname voorop.

Zowel begeleide als geleide activiteiten kunnen op verschillende plekken plaatsvinden; in een specifieke hoek, aan tafel, op de vloer, etc. Kenmerkend is dat er altijd met een kleine groep kinderen wordt gewerkt (denk aan drie tot zes kinderen). Hieronder wordt het verschil tussen begeleide en geleide activiteiten verder toegelicht.

5.2.1 Onderzoeken: Begeleide activiteit

De leerkracht doet een aanbod (neemt initiatief) voor een activiteit. Vaak is dat bedoeld om samen nieuw materiaal te verkennen, om spel te verdiepen, om zelf materialen te maken voor spel, samen op onderzoek uit te gaan, etc.

Een voorbeeld is spelen met klein bouwmateriaal, omdat de leerkracht heeft gezien dat de kinderen vaak snel hun interesse verliezen. De leerkracht heeft ter voorbereiding het bouwmateriaal al aantrekkelijk uitgestald en heeft ook nagedacht over mogelijke variatie of voortgang binnen de activiteit. In dit voorbeeld zou dat kunnen zijn: mozaïek dat past op de blokjes, plankjes om complexere bouwwerken te kunnen maken met de bouwblokjes, wereldspelmateriaal dat stimuleert tot rollenspel….

Een ander voorbeeld is het spelen met sop, rietjes, en vormpjes van ijzerdraad om bellen mee te vormen, omdat de leerkracht heeft gezien dat de kinderen gefascineerd waren door de bellenblaasflesjes die een van de kinderen heeft uitgedeeld bij haar verjaardag.

In een begeleide activiteit krijgen kinderen veel ruimte om materialen te exploreren en zelf te bepalen wat ze er mee gaan doen en hoe ze dat doen. De leerkracht houdt goed in de gaten of de kinderen voldoende betrokken blijven en biedt eventueel extra materiaal aan om de plannen van de kinderen te faciliteren. De leerkracht begeleidt via verkennen, verbinden en verrijken. De leerkracht kan vooraf bepalen welke kinderen hij uitnodigt voor de activiteit of kan kinderen zelf laten kiezen of ze mee willen doen.

Een begeleide activiteit kan eventueel vaker aangeboden worden, maar het is niet noodzakelijk dat alle kinderen de activiteit meemaken. Soms is een activiteit alleen bedoeld voor enkele kinderen.

5.2.2 Onderzoeken: Geleide activiteit

De leerkracht plant af en toe een geleide activiteit, omdat hij tijdens het vrije spel heeft gezien dat kinderen extra ondersteuning of uitdaging kunnen gebruiken. De leerkracht biedt activiteiten aan om de kinderen iets

aan te leren of kinderen meer uitdaging te bieden. Dat kan bijvoorbeeld gaan om het aanleren van een nieuwe techniek (bijvoorbeeld knippen, in verstek bouwen, bolletjes poten), om demonstratiespel waarin nieuwe handelingen of rolgebondentaal worden aangeboden in rollenspel (bijvoorbeeld de afwas doen, een boodschappenlijstje schrijven/tekenen), om geleid spel bij de verteltafel, om voorlezen met een vervolgactiviteit, om denkgesprekken, et cetera.

Kenmerkend voor een geleide activiteit is dat de leerkracht de leiding neemt, model staat, stappen voordoet. Kinderen doen mee met de leerkracht en krijgen ook ruimte voor eigen initiatief en verwoorden van hun gedachten. De leerkracht bepaalt vooraf welke kinderen hij uitnodigt voor de activiteit. Een geleide activiteit is vaak specifiek op bepaalde kinderen gericht.

5.3 Voorbereiding van de activiteiten

Je komt de volgende begrippen tegen in de tabellen van de vrije, begeleide en geleide activiteiten.

Spelactiviteit
Wat houdt de activiteit in? Wat kunnen kinderen spelen? Welke variatie is daarin mogelijk voor verschillende voorkeuren en verschillende niveaus van ontwikkeling? Welk spel heb je al eerder gezien? Wat lijkt de kinderen te boeien?

Welke leerlingen? Beginsituatie van de kinderen
Bij geleide activiteiten bedenk je van tevoren met welke kinderen je de activiteit wilt gaan doen. Waarom met hen? Wat is hun beginsituatie? Zijn er verschillen tussen de kinderen met wie je werkt? Bij begeleide activiteiten kan dat ook het geval zijn, maar dat hoeft niet.
Bij vrije activiteiten merk je pas op het moment zelf welke kinderen daarvoor kiezen. Soms stuur je daarin voorzichtig een beetje bij. Dat vraagt om meer flexibiliteit van jouw kant.

Aanleiding voor de activiteit
De aanleiding voor de (be)geleide activiteit kan direct voortkomen uit wat je hebt geobserveerd in het vrije spel. Soms komt spel in een bepaalde hoek niet op gang of ontwikkelt het zich niet echt verder; soms hebben kinderen ergens veel belangstelling voor en wil je hen meer spelmogelijkheden bieden; soms hebben bepaalde kinderen extra ondersteuning nodig in hun spel of juist meer uitdaging dan er is. Maar het kan ook zijn dat er een bijzondere gebeurtenis is waar je aandacht aan wilt besteden, dat je iets nieuws wilt introduceren rond het thema of dat er nieuw spelmateriaal is.

Bedoelingen voor ontwikkeling
Waar doen kinderen ervaring mee op in deze activiteit? Aan welke ontwikkelingsgebieden draagt de activiteit bij? Waar wil je vooral de nadruk op leggen in deze activiteit? Zijn er verschillende bedoelingen voor verschillende kinderen of subgroepjes van kinderen? Bij jonge kinderen werk je niet zozeer met leerdoelen, maar met ervaringsdoelen. Je kunt ervoor zorgen dat kinderen ergens meer ervaring mee opdoen. Je kunt eigenlijk nauwelijks afdwingen wat kinderen daar precies van zullen leren. Effecten op de ontwikkeling zijn

veel onvoorspelbaarder dan bij oudere kinderen. Je kunt de bedoelingen voor de ontwikkeling vaak specifieker formuleren voor begeleide en geleide activiteiten dan voor vrije activiteiten, en ook beter afstemmen op individuele kinderen.

Aanbod en inzet materialen die bedoeling voor ontwikkeling stimuleren
Welke materialen bied je aan of voeg je toe aan deze activiteit/hoek? Welke materialen hebben de kinderen nodig voor de uitvoering van hun plannen, voor het spelen van hun spel?

Hoe zet ik (spel)begeleiding in?
Wat doe je precies tijdens de activiteit? Op welke manier wil je begeleiden? Wat wil je doen, hoe wil je initiatief en gesprek uitlokken, welke begeleidingstechnieken zet je in? Wil je vooral observeren, kindvolgend meespelen, leiden…?

Wat doe ik? En wat zeg ik?
Hoe zorg je dat je betrokkenheid wekt bij de kinderen voor de activiteit die jij hebt bedacht? Hoe zorg je dat ze snel actief zijn? Hoe geef je ruimte aan initiatief en ideeën van de kinderen? Hoe zet je ze aan de gang terwijl jij nog even rondloopt om te zien of alle kinderen wel kunnen spelen?

Het is jouw taak om ervoor te zorgen dat kinderen zin krijgen om mee te doen aan de activiteit. Denk daarbij aan betrokkenheidsverhogende factoren, maar ook aan creatieve inleidingen; een (persoonlijk) verhaal, interessant materiaal, een stukje drama of poppenspel, of een uitdagend ‘probleem’.
Ook voor vrije activiteiten geef je regelmatig input en inspiratie. Dat doe je vaak voordat de kinderen kiezen, in de grote kring, of juist tijdens het terugkijken, doordat kinderen aan elkaar vertellen of laten zien wat ze hebben gespeeld.

Wat observeer ik? Waar let ik op?
Bij elke activiteit observeer je hoe de activiteit verloopt en hoe de betrokkenheid en welbevinden van de kinderen is. Maar afhankelijk van je bedoelingen voor de ontwikkeling, observeer je ook specifieke punten. Daarin kun je onderscheid maken tussen verschillende kinderen.

5.4 Opruimen

Denk na over hoe je het opruimen wilt organiseren. Geef kinderen de tijd om hun spel af te ronden. Laat ze op tijd weten dat het einde van de speelwerktijd eraan komt. Laat hoeken die veel tijd vragen om op te ruimen eerder opruimen (bijvoorbeeld de huishoek). Werk met vaste regels en routines in de groep: je helpt kinderen met ‘stoppen’ door bijvoorbeeld een vast liedje en een gebaar, wanneer het opruimen begint. Bespreek met kinderen wat ze eventueel mogen laten staan. Spreek af wat kinderen moeten doen wanneer ze hun eigen hoek hebben opgeruimd. Laat kinderen zelf opruimen en schoonmaken en ondersteun waar het nodig is. Houd overzicht.

5.5 Evalueren: Terugkijken

Na afloop van de speelwerktijd wisselen kinderen uit over hun ervaringen. Kinderen vertellen wat ze gespeeld hebben en mogen materialen die ze gebruikt hebben of wat ze gemaakt hebben laten zien aan elkaar en er zelf over vertellen. Het is een groepsgesprek en niet iedereen hoeft aan bod te komen. De leerkracht toont belangstelling en luistert. En vraagt soms door of laat kinderen elkaar vragen stellen: Hoe heb je dat aangepakt? Hoe hebben jullie dat opgelost? Wat gebeurde er toen? Soms worden er plannen gemaakt voor vervolg van het spel. De leerkracht kan zelf ook ervaringen inbrengen of brengt belangrijke observaties/momenten onder de aandacht van de kinderen.

Let op: terugkijken/nabespreken is geen ‘evaluatie’ van wat kinderen goed of fout deden, maar een uitwisseling van wat belangrijke ervaringen waren in het spel.

Terugkijken kan ook met een klein groepje kinderen, na vrije, begeleide of geleide activiteit. Kopieer in dat geval de tabel en zet deze bij de activiteit waar je dit wilt doen.

5.6 Overgangsmoment

Hoe organiseer je de overgang naar de volgende activiteit van het dagdeel? Schrijf dat in deze tabel.

6. Kansen grijpen

Tijdens de speelwerktijd kun je, door goed te observeren en op het goede moment te begeleiden, gebruik maken van spontane ontwikkelingskansen. Dat zijn momenten die zich voortdoen in de situatie of het spel van kinderen, die voor kinderen heel betekenisvol zijn. De kinderen hebben op dat moment een hoge betrokkenheid. Door goed in te spelen op deze kansen, biedt je mogelijkheden voor ontwikkeling.

Bijvoorbeeld: er vliegt een lieveheersbeestje in de klas. Een paar kinderen zien het en volgen het lieveheersbeestje. Ze zijn verbaasd dat het kan vliegen. Jij stelt de vraag: ‘Hoe zou een lieveheersbeestje kunnen vliegen?’ De kinderen vertellen hoe ze denken dat het zit. Er volgt een heel gesprek, en samen besluiten jullie in de volgende speelwerktijd onderzoek te gaan doen naar lieveheersbeestjes.

Kansen om te grijpen doen zich spontaan voor. Je kunt je vooraf wel voorbereiden op het zien van kansen en hoe je daarop in zou willen spelen. En na de speelwerktijd kun je de kansen die je hebt weten te grijpen ook vastleggen op het ABF. Daarvoor zijn de tabellen op het ABF onder het kopje Kansen grijpen.

6.1 Onderzoeken: observeren en begeleiden van mogelijke ontwikkelingskansen

Als je ontwikkelingskansen wilt zien, dan kun je daar op gaan letten. Kijk naar de betrokkenheid van de leerlingen en welke betekenissen ze geven aan hetgeen waar hun betrokkenheid naar uitgaat. Je kunt ook van te voren bedenken wat je wilt gaan doen wanneer je een ontwikkelingskans ziet. Wanneer ga je hier op in? Hoe ondersteun je het initiatief van de kinderen? Welke interactiestrategieën ga je inzetten? Hoe neem je deel aan de activiteit van de kinderen? Hoe moedig je interacties tussen de kinderen aan? Hoe geef je kinderen de ruimte om eigen problemen op te lossen?

6.1 Onderzoeken: ontwikkelingskansen

Deze tabel vul je in na de speelwerktijd. Je kunt deze tabel zo vaak kopiëren als je nodig hebt. Je kunt hierin de ontwikkelingskansen die je hebt gegrepen opschrijven. Het kan ook zo zijn dat je de kans wel hebt gezien, maar niet hebt kunnen grijpen. Ook dan kun je het hier opschrijven: misschien wil je er iets mee in een volgende speelwerktijd?
Beschrijf wat je hebt gezien, bij welke kinderen. Wat heb je zelf gedaan? Hoe reageerden de kinderen? Wat heb je geobserveerd? Hierbij kun je ook opschrijven welke ontwikkelingsgebieden je terug hebt gezien, of welke ontwikkeling je bij een bepaalde leerling zag. Vervolgens kun je bedenken of en hoe je in een volgende speelwerktijd hier verder op door zou willen gaan. Dat kan in de grote kring (als startactiviteit), of tijdens een kleine kring of in een hoek.

7. Evalueren

De evaluatie van de speelwerktijd door jou en de werkplekbegeleider verloopt op dezelfde manier als op het LBF, namelijk via de reflectiecirkel van Korthagen. Vergeet niet je kijkvraag nog eens te noteren voor je werkplekbegeleider.